

Maja Šebjanič*

*(Neliterarna) podoba učitelja 1855–1914
v pedagoškem tisku¹*

*The (non-literary) image of the teacher between 1855 and 1914
in the pedagogical press*

Izvleček

Največje spremembe glede izobraževanja, položaja in podobe učitelja so se dogajale v drugi polovici 19. stoletja oziroma z Državnim osnovnošolskim zakonom iz leta 1869. Na oblikovanje podobe učitelja oziroma njegovega ideala, moralnega lika so vplivali strokovni prispevki pomembnih šolnikov v pedagoškem tisku tistega časa, predvsem v Učiteljskem tovarišu in Popotniku. Po drugi strani lahko iz istih časopisov iz prispevkov učiteljev opazujemo, kakšna je bila njegova realna podoba. Skozi prikaz analize prispevkov v pedagoškem tisku bom skušala prikazati, kakšna je bila podoba učitelja med letoma 1855 in 1914.

Abstract

The greatest changes in the education, position and image of the teacher happened in the second half of the 19th century, with the State Primary School Law in 1869. Professional articles written by important educationalists in the educational press at that time, mainly in Učiteljski tovariš and Popotnik, influenced the shaping of the ideal image of teachers and their moral character. At the same time, articles written by ordinary teachers in the same publications offer us a view of what they were really like. Through an analysis of articles in the educational press, this article attempts to show how teachers were viewed between 1855 and 1914.

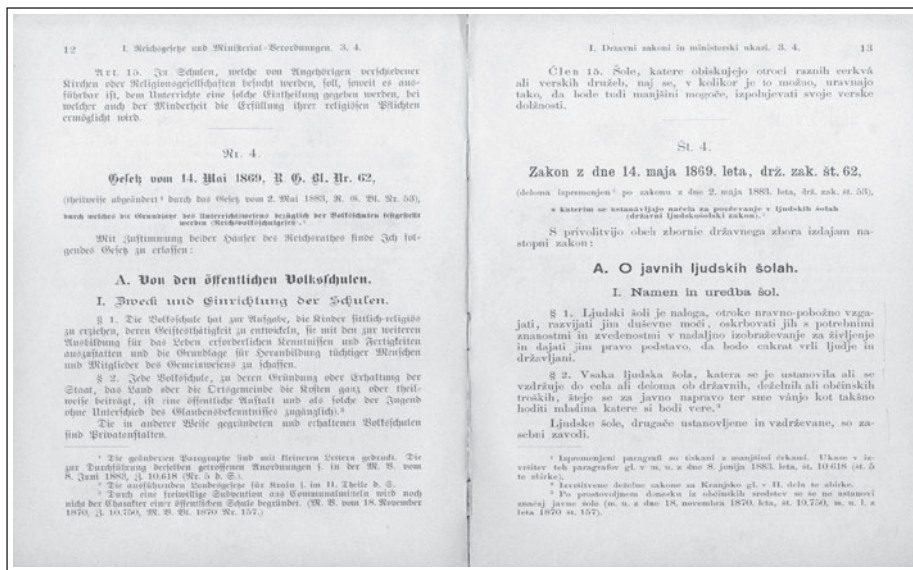
Osnovnošolska zakonodaja med letoma 1855 in 1914

Prizadevanja iz časa marčne revolucije leta 1848, ki jih je predvidel *Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji* in ki so učitelju obetala številne spremembe in izboljšanje položaja, se niso uresničila.² Tako je bil 18. avgusta 1855 podpisan konkordat, s katerim je cerkev dobila vodilno vlogo na področju šolstva v državi. Konkordat

* Maja Šebjanič, univ. dipl. ped. in prof. slov., Brezovci 72, 9201 Puconci, maja.sebjanic@gmail.com

1 Članek je povzetek diplomskega dela z naslovom *Podoba učitelja v slovenski prozi in njegova realna podoba 1855–1914* (mentorja doc. dr. Tadej Vidmar in red. prof. dr. Miran Hladnik), nastalega na Oddelku za pedagogiko in andragogiko in Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Pojem učitelj zajema osnovnošolske učitelje.

2 Več o tem glej Okoliš 1999, Ostanek 1969 in Schmidt 1988.

Državni šolski zakon iz leta 1869. (Fr. Heinz, Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem, Ljubljana 1895)

je določal, da naj bo ves pouk mladine v vseh šolah usklajen z naukom katoliške vere, s tem so Slovenci dobili od države priznano versko šolo, to je šolo, v kateri verouk ni bil samo najpomembnejši učni predmet, ampak se je morala z naukom o veri ujemati tudi vsebina vseh drugih učnih predmetov in so morali vsi predmeti prispevati k nalogam verske vzgoje. Učitelj je bil tako v popolni odvisnosti od cerkve in podrejen cerkvenemu nadzorstvu (Peček 1998, Schmidt 1988).

V 60. letih 19. stoletja so se v Avstriji po padcu Bachovega absolutizma zgodile številne spremembe, ki so prinesle spremembe tudi na področju šolstva. V okviru decembrske ustave leta 1867 je bil sprejet *Temeljni zakon o splošnih pravicah državljanov*, s katerim je država dobila pravico do najvišjega vodenja in nadzorstva v šolstvu, vrhovna šolska oblast pa je postalo ministrstvo za bogočastje in uk. Sprejet je bil tudi *Zakon o razmerju med cerkvijo in šolo*, ki je odpravil cerkveno nadzorstvo nad šolskim poukom in določil posvetno oziroma državno nadzorstvo šol. 14. maja 1869 je bil na podlagi teh zakonov sprejet *Državni osnovnošolski zakon*, s katerim je bila uvedena laična šolska uprava in nadzorstvo, vodstvo v šolah z več učitelji pa je prevzel učitelj laik, ki je imel naziv nadučitelj (Ostanek 1969b, Schmidt 1988).

Izobraževanje učiteljev med letoma 1855 in 1914

Učitelji so bili do sprejetja *Državnega osnovnošolskega zakona* leta 1869 »o/štirji, mežnarji, pisarji, bivši študenti ali vojaki, poučevanje je bilo njihovo dodatno delo,

glavni vir dohodka pa zvonjenje in orgljanje.« (Milharčič Hladnik 1995, str. 20) Ti učitelji cerkovniki ali organisti trivialnih šol so se šest mesecev izobraževali na t. i. pre-parandnih tečajih, ki so bili na normalkah in nekaterih glavnih šolah, kasneje pa se je to izobraževanje podaljšalo na eno leto. Njihova raven izobrazbe je bila nizka, kar pa je ustrezalo tedanjemu prepričanju, da mora učitelj obvladati učno snov le malo bolj kot učenci (Ostanek 1969a). Zaradi številnih sprememb in napredka v 60. letih sčasoma takšna usposobljenost učitelja ni več zadostovala in uveljavila se je pedagoška misel, da mora učitelj znati veliko več, kot bo posređoval učencem.

Učiteljeva izobrazba je torej postala pomembna, zato je *Državni osnovnošolski zakon* v ta namen določil za izobraževanje učiteljev samostojna, po spolih ločena štiri-letna učiteljsišča. Predvidel je tudi praktično izobraževanje bodočih učiteljev v osnovni šoli vadnici, ki naj bi bila priključena k učiteljsišču. Za sprejem na učiteljsišče so morali kandidati izpolnjevati določene pogoje, in sicer so morali biti telesno in duševno zdravi, moralno »neoporečni«, imeti so morali ustrezno predizobrazbo in dopolnjeno 15. leto starosti. Zakon je kot ukrep za dvig učiteljeve izobrazbe določil zahteven usposobljenostni izpit, ki ga je moral v petih letih opraviti učitelj pripravnik, če si je hotel zagotoviti stalno službeno mesto (Schmidt 1988, Strmčnik 1970).

Položaj učitelja med letoma 1855 in 1914

Učitelj je bil za svoje delo slabo plačan, poleg tega pa si je moral sam zbirati prejemke iz krajevnih virov, z bero in šolnino. S slabim ekonomskim položajem učiteljskega poklica je bil določen njihov odnos do cerkovniške službe, ki se ji zaradi slabih dohodkov za učno delo niso mogli odreči. Velika večina osnovnošolskih učiteljev se je zato morala ukvarjati s postranskimi opravili, če se je hotela preživeti, in se zaradi tega ni mogla popolnoma posvetiti učiteljskemu poklicu. Da so lahko učitelji preživeli, so ponekod dodatno poučevali, za kar so jim starši plačali. Nekateri učitelji so »pobegnili« iz poklica, saj se niso mogli preživeti in niso bili več pripravljeni čakati na izboljšanje svojega položaja (Schmidt 1988).

Po letu 1860 je bil učitelj še zmeraj cerkovnik, vendar so mu skušali zagotoviti dodatne dohodke za učiteljevanje, da bi bili le-ti njegovi glavni dohodki in ne več postranski. Vedno bolj se je uveljavljala praksa, da je učitelj za cerkovniška opravila najel hlapca in mu plačal približno toliko, kot je dobil za to cerkveno službo. *Državni osnovnošolski zakon* iz leta 1869 je prepovedal povezavo učiteljske službe s cerkovniško in prepovedal opravljanje postranskih opravil, ki bi bili v nasprotju s spodobnostjo in častjo njihovega stanu ali bi jim onemogočali opravljanje učiteljskega poklica. Zakon je predvidel, da bi učitelji prejemke za učiteljevanje dobivali neposredno od šolskih oblasti, kar je bil razlog za prepoved pobiranja šolnin (Peček 1998, Schmidt 1988). Kljub vsem ukrepom in spremembam je bil slab ekonomski položaj učiteljev splošno pravilo, saj plača velike večine učiteljev ni dosegala plače državnih uradnikov, ampak komaj plačo državnih služabnikov, na primer orožnikov, finančnih stražnikov, uradnih

*Učitelj in učenci 4. razreda ljudske šole v Globokem (pri Brežicah), leta 1914.
(SŠM, fototeka)*

slug, pometачev uradov, pismonošev in tako dalje. Učiteljem se je zdelo to dejstvo ponižujoče, saj so bili med državnimi uradniki v najslabše plačanih razredih (Milharčič Hladnik 1995).

Državni osnovnošolski zakon je predpisoval učne predmete, šolski in učni red ter učni smoter osnovnih šol, ni pa predpisoval podrobnega učnega načrta in učnih metod, saj naj bi se o tem pogovarjali učitelji na učiteljskih konferencah. To pa ni pomenilo, da so lahko učitelji izbirali tisto metodo poučevanja, ki se jim je zdel najbolj primerna, saj je zakon določal, da se morajo učitelji privaditi tiste metode, ki jo je odobrila okrajna učiteljska konferenca, ki pa je niso vodili učitelji, ampak šolski nadzorniki. Minister je maja 1874 objavil učne načrte za različne vrste ljudskih šol, ki so bili podlaga in pravilo za normalne učne načrte. Podrobne učne načrte je sprejela okrajna konferenca za vse šole v okraju, s čimer je bilo učiteljevo delo natančno določeno. Učitelji so bili sprva nad enotnimi učnimi načrti navdušeni, ko pa so ugotovili, da jih taki učni načrti močno omejujejo, saj jim določajo več dela in številne nove naloge, se je njihovo navdušenje poleglo, saj je bila učiteljeva svoboda kljub možnostim odločanja o učnih metodah in podrobnem učnem načrtu na učiteljskih konferencah ter sodelovanju v učiteljskih svetih zelo omejena (Peček 1996).

Učitelji so se za izboljšanje svojega položaja zavzemali že na učiteljskih zborovanjih, ki so jim bila dovoljena od leta 1848. Po sprejetju konkordata leta 1855, ki je dal vodilno vlogo šolskega nadzorstva cerkvi, je bilo delovanje učiteljev onemogočeno, saj je cerkev skrbno pazila na učitelje in jim predpisovala učno vsebino ter jim natančno določala njihovo delo. Proti koncu 60. let 19. stoletja se je začel položaj spreminjati,

saj je državni zbor sprejel zakone, ki so izboljšali učiteljev položaj. Tako je bil leta 1867 sprejet *Zakon o društvih*, ki je odpravil prepoved učiteljskih društev in s tem učiteljem omogočil združevanje. Učitelji so se združevali v učiteljska društva, ki so bila vedno povezana s pedagoškim tiskom. Znotraj društev so učitelji zavzemali stališča do šolskopoličnega dogajanja in se tudi organizirano upirali ter zavzemali za slovensko šolo. Poleg tega so si društva prizadevala za izboljšanje učiteljevega gmotnega položaja in skrbela za nadaljnje strokovno izobraževanje učiteljev ter s tem za njihovo boljše delo v šoli (Schmidt 1967).

Učiteljice med letoma 1855 in 1914

Za izobraževanje žensk oziroma deklet³ država dolgo časa ni skrbela, poleg tega pa so jim še v drugi polovici 19. stoletja odrekli pravico do splošne in strokovne izobrazbe. Prve učiteljice na Slovenskem so bile redovnice, ki so poučevale dekleta v samostanskih šolah, za njihovo izobraževanje pa so skrbeli ženski samostani sami. Pred *Državnim osnovnošolskim zakonom* leta 1869 so se lahko ženske za učiteljice usposabljele le na zasebnih dekliških šolah ali pri redovnicah, po sprejetju zakona pa so dobile ženske svoja učiteljišča, h katerim je bil za praktično usposabljanje priključen še otroški vrtec. Ženska učiteljišča so imela nekoliko drugačen predmetnik kot moška.⁴ Zakon je dovoljeval tudi nameščanje učiteljic za pouk dečkov v nižjih razredih osnovne šole, in sicer tam, kjer ni bilo dovolj moških učiteljev (Hojan 1970, Schmidt 1988).

Položaj učiteljic je bil v primerjavi s položajem njihovih moških kolegov še slabši, saj so bile za njih določene nižje plače, in sicer naj bi bile 80 odstotkov učiteljske plače ob enakih pogojih, ker jim ne bo treba vzdrževati družine. V primeru, da bi se učiteljica poročila, bi se s tem »prostovoljno«⁵ odpovedala učiteljski službi, torej je bil za učiteljice zapovedan celibat. Sčasoma so si priborile nekoliko nižje znižanje njihovih plač, saj so do leta 1898 le še nekatere prejemale 10 odstotkov nižje plače. Za izboljšanje svojega položaja so se borile v svojem društvu⁵ (Hojan 1970, Milharčič Hladnik 1995, Schmidt 1988).

(Neliterarna) podoba učitelja

a) Oblikovanje podobe osnovnošolskega učitelja

Na oblikovanje podobe, ideala oziroma moralnega lika osnovnošolskega učitelja so vplivali načrti ter pričakovanja o osnovni šoli in o tem, kakšen naj bi bil učitelj.

3 Več o tem glej Hojan 1970.

4 Več o predmetniku moških in ženskih učiteljišč glej Strmčnik 1970.

5 Več o društvu slovenskih učiteljic glej Hojan 1970, Hojan 1998 in Milharčič Hladnik 1995.

Največje spremembe o podobi učitelja so se dogajale od srede 19. stoletja naprej. Sredi 19. stoletja so zagovarjali stališče, da bo učitelj pri otrocih dosegel ustrezne učne in vzgojne rezultate s strogim discipliniranjem in uporabi zunanje prisile (Peček 1998, str. 152–171), v drugi polovici 19. stoletja pa se je izoblikovalo prepričanje, da naj učitelj ne vzgaja s strogim discipliniranjem in zunanjo prisilo, ampak s svojim zgledom (prav tam). Tako se je proti koncu stoletja vse bolj poudarjalo, da mora biti učitelj pri delu z otroki ljubeč in prijazen ter da jih mora pridobiti predvsem z ljubeznijo in zgledom. Težišče za doseganje uspeha šole se je od ustreznosti oblikovanega sistema nadzorovanja in kaznovanja otrok premaknilo na učitelja ter njegovo ustrezno izoblikovano osebnost.

b) Idealna podoba oziroma moralni lik učitelja

Skrb za učiteljev značaj je sprožilo zavedanje, da učitelj v šoli vzgaja brez cerkvenega nadzorstva, na kar je cerkev ob vsaki priložnosti tudi opozarjala. Bali so se tudi, »da bi lahko postal preveč izobražen učitelj /.../ plen pregrehe, sprijenosti, objestnosti, nečimrnosti in nezadovoljstva.« (Peček 1998, str. 169) Učitelj je moral biti takšen, kakršne želi vzgojiti svoje učence, in sicer mora biti resnoben, molčeč, ponižen, razumen, moder, potrpežljiv, zmeren, krotek, pazljiv, značajan in pobožen (Peček 1992, str. 75).

O podobi učitelja, kakršen naj bi bil, je mogoče sklepati iz člankov pomembnih šolnikov v *Učiteljskem tovarišu* in *Popotniku*, v katerih so pisali o tem, kakšen naj bi bil oziroma katere lastnosti bi moral imeti učitelj.

15. septembra in 1. oktobra 1862 je Podgoriški v *Učiteljskem tovarišu* objavil članek *Lastnosti narodovega učitelja*. Te lastnosti so bile: pobožnost, plemenito srce, ljubezen do svojega stanu in mladine, zdravje, dobrovoljnost, (zadostna) omikanost in domoljubnost. Učitelj naj bi torej živel in vzgajal v duhu vere, bil plemenitega srca in vsakemu pomagal. Vdan naj bi bil svojemu poklicu in ga vestno opravljal, bil naj bi zmeren, miren, vedno vesel in dobre volje, rad naj bi imel svojo domovino, s svojim življenjem in obnašanjem pa naj bi bil zgled narodu.

V članku *Nektere lastnosti dobrega učitelja*, objavljenem 15. februarja 1864 v *Učiteljskem tovarišu*, je Dobropoljski navedel in opisal osem lastnosti, ki bi jih naj imel učitelj. Prva lastnost je božji strah, učitelj naj bi bil pobožen in pravičen, ravnal naj bi se po naukih vere. Naslednja je modrost. Učitelj naj bi imel veselje in ljubezen do svojega poklica, bil naj bi prijazen, potrpežljiv in preudaren. Bil naj bi vesten in zvesto izpolnjevati svoje dolžnosti, zadovoljen in srečen, vesel, ne glede na svoje dohodke. Moral bi se odreči marsičemu, da ne bi zabredel v nepotrebne dolgove. Učitelj bi moral biti tudi priden.

V *Učiteljskem tovarišu* je bil 1. junija 1868 objavljen članek z naslovom *Čednosti dobrega učitelja*, v katerem so navedene dobre lastnosti oziroma kreposti učitelja, kakršne naj bi imel v tistem času. To so bile: resnost, molčečnost, ponižnost, razumnost, modrost, potrpežljivost, zmernost, neupornost, prizadevnost, pazljivost, značajnost in pobožnost. Učitelj bi se torej moral obnašati tako, da s svojimi dejanji in besedami ne bi onečastil šole, učencev in samega sebe. Moral bi znati molčati in govoriti ob pravem

času ter biti ponižen in izbirati ter rabiti najboljše pripomočke pri svojem delu. Pri svojem delu naj bi se ravnal po dolžnostih, ki mu jih nalaga njegov stan, ter bil potrpežljiv, torej naj bi si pridobil tisto moč, s katero bi brez nejevolje in s popolno vdanostjo prenašal vse hudo v življenju, posebej zoprnosti, ki mu jih bo prinašala vzgoja mladine. Pri svojem ravnanju naj bi se vedel tako, da bi imeli učenci vedno pred sabo najlepši zgled in spodbudo. Učitelj naj ne bi bil svojeglav pri posnemanju dobrih praks, ne bi smel biti žaljiv do otrok in ravnati bi se moral po božjih zapovedih. Paziti bi moral na svoje učence, da se ne »pokvarijo«, torej da ne bi bili slabe osebe.

Kokot je 25. avgusta in 10. septembra 1880 v *Popotniku* objavil članek, ki ga je naslovil *Zakaj ima ostati poklic učitelju vsekakor središče njegovega delovanja*. V njem piše, da bi moral učitelj biti predan svojemu poklicu in izpolnjevati njegove dolžnosti. Središče svojega delovanja naj bi iskal v svojem poklicu, v vzgoji mladine. To delovanje naj bi izviralo iz ljubezni. Šolski mladini naj bi dal zgled spoštovanja in podložnosti oblastem. Učitelj naj bi bil »mož beseda«, torej bi se moral držati oziroma izpolniti obljube.

15. marca 1889 je Dimnik v *Učiteljskem tovarišu* objavil članek z naslovom *Dvanajst učiteljskih lastnosti*. V njem piše, da je najpomembnejša lastnost slehernega dobrega učitelja ljubezen do otrok, ki je etično-praktični talent učiteljev. Če bi hotel biti strokoven vzgojitelj, bi moral na otroke dobro vplivati, imeti razum za njihov poseben način v nazoru, mišljenju in čutenju. Poleg teh naravnih, prirojenih lastnosti bi moral dober učitelj (učiteljica) imeti naslednje lastnosti: dar psihološkega preiskovanja, moč obvladati neugodne občutke v svoji notranjosti, željo za vneto in redno delavnost, veselje pri soudeležbi otroškega veselja, čistost in razločnost govora, željo za izpopolnjevanje svoje izobrazbe, prepričanje, da je ljudska šola bistveni pogoj za izobrazbo ljudi, naravno moč, da se lahko upre slabemu poželenju, osebno čast, ponižnost, ljubezen do naroda ter pobožnost in bogaboječnost.

Tudi v *Popotniku* je bil 10. julija 1885 objavljen članek s podobno vsebino, in sicer nosi članek naslov *Solnce učilnice ali učiteljeva prva lastnost*. V njem je zapisano, da je ta lastnost ljubezen, ki je alfa in omega (začetek in konec) šolskega dela, poučevanja in vzgoje mladine. Članek se konča z mislijo, da je ljubezen duša celotne pedagoške prakse.

Vajda je leta 1912 v *Popotniku* objavil članek o učiteljevi »individualnosti« (osebnosti). V njem piše, da je učiteljevo delo dvojno: vzgoja in pouk. Pri tem bi si moral izdelati oziroma oblikovati svojo metodo poučevanja in si pridobiti avtoriteto v razredu oziroma pri učencih. Za vzgojo naj bi bila največjega pomena učiteljeva osebnost, nadaljuje. Čim izrazitejša je, tem večji je njegov vzgojni vpliv. Vajda v svojem članku ne navaja, tako kot navajajo njegovi predhodniki, seznama lastnosti, ki bi jih naj imel učitelj, ampak le poda splošne smernice, na kaj mora biti pozoren in kako naj se ravna pri svojem delu.

Podoba učitelja oziroma moralni lik učitelja se je nanašala na značajske lastnosti učitelja, ki bi naj jih imel. Najbolj se je poudarjala ljubezen do otrok oziroma svojih učencev. Učitelj naj bi bil predan svojemu poklicu, delaven, potrpežljiv, moder in pobožen. Biti bi moral vesel, zmeraj dobre volje, ne glede na svoje prihodke, in prenesti

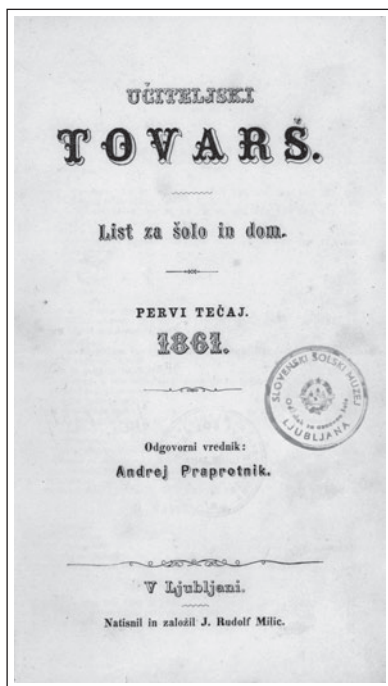
bi moral vse hudo. Svoje učence naj bi vzgajal s svojim zgledom, in sicer tako, da se sam ravnal v skladu s svojimi zahtevami. Moral bi biti zgleden državljani svoje domovine, domoljub in rad bi moral imeti narod, ljudi, med katerimi deluje.

c) Podoba učitelja v pedagoškem tisku

Neliterarno podobo učitelja sem analizirala iz prispevkov v pedagoškem tisku, ki so se nanašali na poročanja učiteljev o svojem položaju oziroma položaju, s katerim so se srečevali pri svojem delu. Za analizo prispevkov sem izbrala časopisa *Učiteljski tovariš* (izhajal od leta 1861 do leta 1941) in *Popotnik* (izhajal med letoma 1880 in 1949). Skupno smo analizirali 42 prispevkov, od tega je bilo 33 prispevkov iz *Učiteljskega tovariša* in 9 prispevkov iz *Popotnika*.

Največ člankov oziroma dopisov učiteljev so predstavljali zapisniki in poročila z učiteljskih konferenc in zborovanj učiteljskih društev. Iz tega lahko sklepam, da so bili učitelji, ki so se na njih zbirali v velikem številu, prizadevni in angažirani v svojem poklicu. Učitelji so pripravljali tudi predavanja na različne teme in tako svoje stanovske kolege poučevali o šolskih stvareh, na primer o učnih metodah, pripomočkih in učbenikih, pa tudi o različni učni snovi ter pedagoških temah. Učitelji so se izobraževali tudi o gospodarstvu in kmetijstvu ter usvojeno znanje prenašali na učence in ostalo skupnost v kraju, kjer so poučevali. Med analiziranimi prispevki je v treh zapisano, kako je učitelj tistega časa deloval. »*Trudimo se vsak po svoji moči in zmožnosti, da pomagamo kmetu do boljše prihodnosti*,« piše Zarnik 1. septembra 1870 v *Učiteljskem tovarišu*. To kaže na dejstvo, da so bili učitelji vedoželjni in izobraženi. Poleg tega pa so se učitelji zavedali svoje pomembne naloge in so se trudili za to, da bi učenci ob zaključku šolanja čim več pridobili. Na tovrstna prizadevanja učiteljev kaže tudi dopis iz Celja v *Učiteljskem tovarišu*: »*Njegova [učiteljeva, pripisala M. Š.] skrb je, da učenci /.../ ne bi /.../ stopili [iz šole, pripisala M. Š.] s prazno glavo, ampak s trdno podlago, ki bi jo nato nadgrajevali v nadaljnjem šolanju*.« (15. februar 1867) Temu pritrjuje še en prispevek, ki poroča, da so bili slovenski učitelji prizadevni, zvesti svojemu stanu in izpolnjevali svoje dolžnosti (*Popotnik*, 25. januar 1881).

Iz treh analiziranih prispevkov je vidno, da so bili slovenski učitelji tudi dobrotniki, saj so pomagali revnim otrokom. Zbirali so oblačila in jim priskrbeli zvezke, da so lahko hodili v šolo in se učili, saj marsikateri otrok zlasti pozimi ni mogel v šolo, ker ni imel česa obleči, poroča Pavčič v *Učiteljskem tovarišu* 1. novembra 1877. Učitelji so pomagali otrokom predvsem po svojih društvi, ki so zbirala potrebne dobrine za revne otroke, na kar kaže dopis iz Maribora v *Popotniku* 10. januarja 1883. Iz dopisa je mogoče razbrati, da revne otroke, ki obiskujejo njihove šole, vsako zimo oblečejo in obujejo, da lahko hodijo v šolo. Tudi iz Brežic so poročali o dobrotelnosti učiteljev, ki so priredili veselico, od »*katere čisti dohodek je [bil] namenjen podpori ubogih [revnih, pripisala M. Š.] učencev*.« (prav tam) Učitelji so se organizirali tudi s šolskimi kuhinjami, s katerimi so priskrbeli hrano za otroke, da ne bi bili lačni, piše učitelj s Štajerske v *Popotniku*. Takšna dobrotelna dejanja so jim bila v ponos, saj pravi, da je »*najlepše plačilo učitelju zavest, da je storil dobro delo /.../ in si pridobil ljubezen in hvaležnost mladine*.« (25. marec 1888)

*Naslovnica prvega slovenskega učiteljskega lista, Učiteljski tovarš, 1861.
(SŠM, knjižnica)*

Učitelji so si pomagali tudi med sabo, in sicer predvsem s tolažbo in spodbudnimi besedami v raznih pismih v pedagoškem tisku, kakor je razvidno iz enega prispevka, in sicer odgovora kolega na pismo učitelja, ki mu pravi, da kamor koli ga bodo poslali, bodo poskrbeli zanj, da ne bo trpel pomanjkanja, če bo le izpolnjeval svoje dolžnosti (*Učiteljski tovariš*, 1. julij 1864).

Med analiziranimi prispevki je bilo pet takšnih, ki so se nanašali na poročanja učiteljev o tem, kakšno je njihovo življenje. Največ so pisali o nizkih plačah, s katerimi so težko preživeli. Tako je na primer učitelj Jerš z Notranjske 1. oktobra 1869 v *Učiteljskem tovarišu* poročal, da imajo učitelji nizke plače, ki jim jih dodatno znižujejo, tako da se ne morejo preživeti in oblačiti svojemu stanu primerno. Nizko plačo so dobivali učitelji v številnih krajih, kar je razvidno iz pisma učitelja svojemu kolegu v *Učiteljskem tovarišu*, ki pravi: »Na moji prvi službi mi niso bili po godu niti otroci, niti farani, niti prihodki, niti druge okoliščine. Pridem v drugi kraj, vse dobro si obetam, pa se v veliko rečeh motim /.../« (1. april 1866) Učitelj z Gorenjske je 15. februarja 1870 v *Učiteljskem tovarišu* nazorno poročal, kako se godi učiteljem: »Minilo je že četrto leto, odkar sem tukaj, in v tem času sem se popolnoma prepričal, kako se tukaj godi učiteljem. Precej slabo se godi brez izjeme vsem. Naj za zgled navedem svojo situacijo. Navadna nadloga, ki jo nosim na svojih ramenih, so moji dohodki /.../« Tudi kasneje je mogoče zaslediti podobne tožbe: »Najnižji državni uslužbenec – ne uradnik – je na mnogo bolj-

šem kakor ljudski učitelj.» (10. oktober 1901) Iz primerjave sicer ni mogoče razbrati, kakšen je bil položaj oziroma plača najnižjega uradnika, a sklepam lahko, da zelo nizka. Tožbe zaradi nizkih plač so bile v *Učiteljskem tovarišu* stalnica oziroma stalna tema. Pisanje enega od učiteljev kaže na njihov velik obup: *»Ljudje smo, zato hočemo živeti kot ljudje in ne životariti kakor pregnana in zavržena bitja.*» (20. oktober 1905)

V treh analiziranih prispevkih je vidno, kako slab je bil položaj učitelja tistega časa, saj se je dogajalo tudi, da učitelji ponekod niso dobivali plač: *»Dosti je krajev in župnij na Štajerskem, kjer učitelj nič plačila ne dobiva.*» (*Učiteljski tovariš*, 1. julij 1863) Zaradi slabega ekonomskega položaja je veliko učiteljev zapuščalo domače kraje (dežele) in iskalo zaposlitev drugje: *»Precej pridnih mož je že izgubilo naše učiteljstvo in slišati je, da se jih je mnogo prijavilo na razpisana mesta v sosednjih deželah.*» (*Učiteljski tovariš*, 1. maj 1871) Da so imeli učitelji nizke dohodke, kaže tudi poročanje v *Učiteljskem tovarišu* 1. maja 1874, kjer je zapisano, da so *»učitelji v največjem pomanjkanju denarja,*» saj jim oblasti niso izplačale njihovih plač. Zato pravi, da je *»škoda, da so učitelji opustili ali morali opustiti mežnarije, eni tudi orglanje.*»

Zaradi nizkih plač so se morali učitelji posluževati tudi postranskih opravil, s katerimi so lahko preživeli, kakor nazorno kaže eden od analiziranih prispevkov: *»Če hoče /.../ učitelj svojemu stanu primerno živeti, če hoče obleči in nasititi svojo družino, če hoče izobrazevati sebe in skrbeti tudi za izobrazbo svojih otrok, da ne bodo ti enkrat enaki trpini kakor je on sam, potem mora gledati, kje ujame še kak krajcar, gnati se mora za postranskimi zaslužki.*» (*Učiteljski tovariš*, 10. avgust 1906)

Iz dveh analiziranih prispevkov je razvidno, da so bili učitelji zaradi nizkih plač prikrajšani za marsikatero dobrino, saj si je niso mogli privoščiti. Najbolj so morali varčevati pri hrani in obleki. Ker pa so od njih oblasti zahtevale, da morajo biti oblečeni stanu primerno, so se morali velikokrat zadolževati. Nizki dohodki jim prav tako niso omogočali, da bi dostojno preživljali svojo družino (*Učiteljski tovariš*, 3. november 1905 in 8. marec 1907).

Učitelji so pri svojem delu sodelovali tudi z župniki in se ravnali po naukih vere, kakor je razvidno iz treh analiziranih prispevkov. Ti so jim pomagali pri dobivanju otrok v šolo, torej povečevanju šolskega obiska. Tako poroča neki učitelj, ki pravi, da so *»za šolo vneti župniki /.../ edini, ki s svojo veljavo in versko dolžnostjo polnijo kmečke šole in tako pomagajo, da se med ljudstvom širi prava zavest do šole /.../*» (*Učiteljski tovariš*, 15. maj 1868) Iz takšnih dopisov lahko sklepam, da so učitelji dobro sodelovali z župniki in se pri svojem delu opirali na njih. Učitelji so se (tudi skupaj z učenci) udeleževali maš, svoje učence so vzgajali po verskih načelih in delovali skupaj z župnikom, kakor v *Popotniku* 25. marca 1888 poroča učitelj s Primorske: *»Učitelj in župnik naj delujeta v šoli skupno in harmonično, drug drugega naj podpirata, naj sta enakopravna in imata enako veljavo.*» Tudi pozneje so župniki pomagali učiteljem pri šolskem obisku, kakor poroča Trdoglav v *Učiteljskem tovarišu*. Pravi, da je bil *»župnik mož, ki je visoko cenil vrednost šole in zaradi tega zagovarjal šolo in pregovarjal ljudi, naj se ne upirajo [in pošljejo otroke v šolo, pripisala M. Š.J.]*» (10. januar 1900)

Dobro sodelovanje učiteljev in duhovščine ni trajalo zelo dolgo, saj so se med analiziranimi prispevki ki so v *Učiteljskem tovarišu* izšli po letu 1900, pojavili trije prispevki oziroma tožbe, kaj počne oziroma piše duhovščina (klerikalci) v svojih listih: »*Kdor ne gre s klerikalci čez drn in strn, tistega takoj /.../ 'secirajo'. Poslužujejo se časopisov, pa tudi drugih umazanih sredstev, da bi njim neljube naprednjake očrnili ter, če je le mogoče, škodovali.*« (20. junij 1901) V istem časopisu je mogoče zaslediti še eksplicitnejšo obsodbo: »*/D/uhovščina strupeno hujška [ljudstvo, pripisala M. Š.] proti šoli in učiteljstvu.*« (20. oktober 1901) Tudi v izdaji *Učiteljskega tovariša* 29. januarja 1909 je mogoče zaslediti podobne tožbe: »*/K/lerikalna gospoda ščuje proti bednemu učiteljstvu!*«

Pri svojem delu so se učitelji srečevali s številnimi težavami. Ena od teh je bil slab šolski obisk otrok oziroma učencev, o katerem so poročali v dveh analiziranih prispevkih. Medtem ko so otroci v mestih redno hodili v šolo, so vaški otroci oziroma otroci na podeželju šolo obiskovali neredno. Učitelj Stojec piše, da »*/o/troci ne hodijo redno v šolo in zaradi tega slabo napredujejo, poleg tega pa s tem delajo učitelju velike skrbi.*« (*Učiteljski tovariš*, 15. september 1869) Z neobiskovanjem šole so se srečevali tudi kasneje, in sicer iz objektivnih razlogov, kakor je mogoče razbrati iz dopisa v *Učiteljskem tovarišu* 15. maja 1890. »*/Z/a šolo primerni otroci [so] toliko oddaljeni od šole, da večino /.../ ne more zavezovati zakon k rednemu šolskemu obiskovanju.*«

Učitelji so se zavedali, da je za dobro izpolnjevanje njihovega dela, pomemben šolski obisk, kar je razvidno iz dveh prispevkov. Učitelj v *Učiteljskem tovarišu* piše: »*Dokler obiskovanje [šole, pripisala M. Š.] ni zadostno, tudi uspehi ne morejo biti dobri.*« (10. avgust 1893) Podobna poročanja je mogoče zaslediti tudi nadalje, kjer učitelj iz okolice Slovenj Gradca piše, da je »*neredno šolsko obiskovanje, ki ga je mogoče zaslediti skoraj na vseh šolah okraja, je vzrok tega stanja [slabega šolskega uspeha učencev, pripisala M. Š.].*« (*Popotnik*, 10. september 1894)

Druga težava, s katero so se srečevali učitelji in o kateri so v analiziranih prispevkih poročali petkrat, so bila pričakovanja staršev, da bi iz njihovih nagajivih in porednih otrok »naredili« pridne in ubogljive, pri tem pa jim niso pomagali. Tako je učitelj iz Savinjske doline poročal, da se »*starši ne brigajo dovolj zanj [za otroka, pripisala M. Š.],*« pravi, da »*šola na deželi ne bo uspešna [pri doseganju tega cilja, pripisala M. Š.], dokler starši ne bodo podpirali učitelja.*« (*Učiteljski tovariš*, 15. marec 1869) Velikokrat so imeli ljudje o učiteljih slabo mnenje in jim niso pomagali. V *Popotniku* je učitelj Fischer 25. decembra 1893 pisal, da je »*učitelj vezan sam nase, saj mu nihče ne pomaga – ravno nasprotno, boriti se mora s predsodki, ki jih imajo ljudje o njem.*« Učitelji so se zavedali velikega pomena oziroma »*ogromne koristi složnega sodelovanja med družino [starši] in šolo [učiteljem],*« kakor je razvidno iz poročanja učitelja Reicha v *Popotniku* 10. decembra 1887. Tudi v naslednjih letih je mogoče zaslediti priporočila in mnenja o sodelovanju učitelja in staršev. Šega leta 1902 v *Popotniku* piše učiteljem: »*V naš delokrog moramo dobiti /.../ vse starše. Le potem lahko pričakujemo od šolstva dobre stvari in uspeh.*« Tudi leta 1904 isti avtor piše, da so starši eden od rušiteljev šolskega uspeha.

Tovrstnim težavam se je po letu 1900 pridružilo blatenje učiteljstva od klerikalcev, kakor je vidno v dveh analiziranih prispevkih. V *Učiteljskem tovarišu* neki učitelj

navaja, kaj je prebral v enem od klerikalnih listov: »*Povprečno gre govorica, da so učitelji lumpi, tj. pijanci, ponočnjaki, ženskarji in podobno.*« (20. januar 1901) Podobno piše tudi Antislomškar 1. marca 1901 v *Učiteljskem tovarišu*, in sicer piše, kako jih drugi vidijo: »*Nekateri nas imajo za krivoverce, drugi za ženskarje, tretji za pijance in bogsigavedi kaj še.*«

Učitelji so pisali tudi o šolah, v katerih so poučevali. Med analiziranimi prispevki je bilo takih pet prispevkov. Šolske stavbe so bile običajno v slabem stanju, saj so bile v starih zgradbah, učilnice so bile majhne, število učencev v njih pa velikokrat veliko, tako da so trpeli za prostorsko stisko. Tudi materialne dobrine, ki so jih imeli za šolo, so bile majhne, tako da so bile učilnice pozimi pogosto mrzle, ker šole niso imele denarja za nakup drv za ogrevanje, kot piše v *Popotniku* 10. januarja 1881. Na slabo stanje šol in prostorsko stisko v učilnicah kaže naslednji dopis v *Učiteljskem tovarišu* z Dolenjske, kjer so sezidali novo šolo: »*Stara šola je bila že tako slaba, da smo jo mogli večkrat popravljati in podpirati, da se ni podrla. Šolska soba je bila tako tesna, da je šlo vanjo komaj 50 otrok, za šolo primernih pa imamo blizu 250 otrok.*« (1. oktober 1867) Podobne tožbe zaradi prenatrpanih učilnic je mogoče zaslediti tudi v *Učiteljskem tovarišu*, v katerem neki učitelj piše: »*V/ klopeh obeh razredov je tolikšna gneča, da otroci ne morejo niti pisati niti risati.*« (15. marec 1874) Tudi učitelj Jelenc z Gorenjske piše, kakšna je bila njihova šola: »*Naša šola je pred nekaj časa v žalostnem stanju. Šolska soba je bila majhna, vlažna in neprimerno razsvetljena; več otrok je moralo med poukom stati pred klopmi.*« (*Učiteljski tovariš*, 15. julij 1890) Tudi kasneje je v *Učiteljskem tovarišu* mogoče zaslediti zapise o slabem stanju šolskih stavb. Ena od šol na Štajerskem je bila opisana tako: »*Šola že stoji na neprimernem, zakotnem in smrdljivem prostoru. V nizko, temno in zato hlo šolsko sobo se pride po visokih lesenih stopnicah.*« (11. avgust 1905)

V *Učiteljskem tovarišu* je bil objavljen tudi *Dnevnik nekega starega učitelja*, v katerem je učitelj zapisoval, kaj se mu je zgodilo v šoli oziroma kaj je delal tisti dan. Iz dveh zapisov lahko najbolj nazorno vidimo, kakšen je bil učitelj tistega časa, saj gre za osebni zapis. Učitelj se je s svojimi učenci konec vsakega meseca pogovoril o tem, kako je bil zadovoljen z njimi in pohvalil tiste učence, ki se niso prepirali oziroma sprli s sošolci, saj je spodbujal ljubezen do bližnjega. Učitelj piše tudi o tem, da je varčeval in si zaslužil dodaten denar še z opravili pri porokah (15. april 1865). Nad svojim položajem se ni preveč pritoževal, saj si je mislil, da obstajajo še bolj težavne in nehvaležne službe, ter sklenil, da se mu še ne godi prehudo (*Učiteljski tovariš*, 15. marec 1866).

Učitelji so kasneje postajali aktivni tudi v politiki, kakor je vidno v enem od analiziranih prispevkov, in sicer iz dopisa z Notranjske v *Učiteljskem tovarišu* 20. oktobra 1900, kjer je zapisano, da je eden od (ljudskih) učiteljev državnozborski kandidat. Po letu 1900 je mogoče zaslediti veliko dopisov oziroma poročanj o državnozborskih in deželnozborskih volitvah, ki so se dogajale v tistem času. Zaslediti je mogoče precej prispevkov, ki prepričujejo učitelja bodisi za liberalno bodisi za klerikalno stran. Na vsak način si je hotela tako ena kot druga stran pridobiti simpatije in pomoč učiteljev.

Iz analiziranih prispevkov učiteljev v pedagoškem tisku se kaže realna oziroma neliterarna podoba učitelja med letoma 1855 in 1914 oziroma natančneje med letoma 1861 in 1914. Za učitelja tega obdobja lahko rečemo, da je bil delaven oziroma

poklicno aktiven, dobrodelen in izobražen. Učitelj se je srečeval z revščino, saj je za svoje delo dobival nizko plačo, ki mu ni zadostovala za preživetje, zato se je ukvarjal še s postranskimi opravili. Pri svojem delu je sodeloval z duhovnikom, kar pa se je sčasoma spremenilo, predvsem po letu 1900. Predvsem podeželski učitelj se je srečeval še s slabim šolskim obiskom in slabimi šolskimi razmerami, ki pa so se z gradnjo novih šol nekoliko izboljšali, vsaj prostorska stiska je bila manjša.

č) Podoba učiteljice v pedagoškem tisku

Neliterarno podobo učiteljice med letoma 1855 in 1914 sem prav tako opazovala v *Učiteljskem tovarišu* in *Popotniku*. Med prispevki ni bilo veliko takšnih, ki bi obravnavali oziroma se nanašali samo na učiteljice, saj sem analizirala le šest prispevkov. Predvidevam, da so veljale nekatere značilnosti učiteljev, predstavljenih v prispevkih, tudi za učiteljice in jih zato niso posebej izpostavljali. Vseeno sem zasledila nekaj prispevkov, iz katerih je vidna realna podoba učiteljice tistega časa.

Največ prispevkov, kjer so bile omenjene učiteljice, so predstavljali zapisniki in poročila z učiteljskih zborovanj, ki so se jih v velikem številu poleg učiteljev udeleževale tudi učiteljice. Tudi one so aktivno sodelovale pri pripravi predavanj na različne teme, saj so bile razgledane in izobražene. Iz dveh analiziranih prispevkov je vidno, da so bile aktivne in angažirane v svojem poklicu. 25. maja 1880 je dopis iz Celja v *Popotniku* poročal o pridnosti in marljivosti učiteljic, ki se udeležujejo zborovanj in na njih sodelujejo s prispevki. Iz teh poročanj lahko sklepam, da so bile učiteljice predane svojemu poklicu in aktivne. Iz poročanj v *Učiteljskem tovarišu* je razvidno tudi, da so učiteljice svoje delo vestno in marljivo opravljale (1. november 1887).

V *Popotniku* je bil 10. januarja 1880 objavljen dopis iz Celja, v katerem so poročali o dobrodelnosti učiteljic, ki so za božič skupaj z mestnimi gospemi zbirale oblačila in obutev za revne otroke ter priredile veselico.

Učiteljice so se bile za svoje delo slabo plačane. V dveh analiziranih prispevkih so poročale, da se govori, da jim bodo plače še znižali. Zato bodo posebej učiteljice na podeželju prisiljene zapuščati domovino in iskati zaposlitev tam, kjer so učiteljice plačane toliko kot njihovi moški sodelavci, ali pa si bodo morale iskati zaposlitev v drugih službah, s katerimi bi lahko zaslužile toliko, da bi lahko dostojno živele, piše neka učiteljica v *Učiteljskem tovarišu* 15. marca 1889. Zaradi nizkih dohodkov so bile prisiljene iskati dodaten zaslužek, kot poroča 25. decembra 1894 v *Popotniku* učitelj iz okolice Sežane. Učiteljice so hodile na dom učencev premožnejših staršev in jih poučevale, zato pa niso bile spoštovane pri ostalih, ki so tega niso mogli privoščiti.

22. septembra 1911 je neka učiteljica v *Učiteljskem tovarišu* pisala o položaju učiteljice v primerjavi s položajem učitelja. Pravi, da je žensko delo učiteljice manj plačano kakor moško delo učitelja. Piše še o celibatu in volilni pravici učiteljic.

Iz analiziranih del v pedagoškem tisku lahko v omejenem obsegu sklepam o realni oziroma neliterarni podobi učiteljice tistega časa. Učiteljica je bila prizadevna in delavna, sodelovala je na učiteljskih zborovanjih in se torej zanimala za stanovska vprašanja. Bila je tudi dobrodelna in pomagala revnim otrokom. Njen gmotni položaj je bil slab,

saj je imela nizko plačo, ki so ji jo hoteli še dodatno zniževati. Glede na majhno število prispevkov, ki se nanašajo samo na učiteljice, torej predvidevamo, da so nekatere značilnosti oziroma segmenti realne podobe učitelja tistega časa veljale tudi za učiteljice.

d) Literarna podoba učitelja in učiteljice

Podobo učitelja in učiteljice so ustvarili tudi pisci slovenske proze v svojih delih, napisanih med letoma 1855 in 1914. Prvo delo, v katerem je tematiziran učitelj oziroma nastopa učitelj kot glavni literarni junak, je Jenkov *Jeprški učitelj* iz leta 1858.⁶

V slovenski prozi, nastali med letoma 1855 in 1914, se kažeta dve podobi učitelja. Na eni strani je to učitelj, ki je bil prizadeven, šolsko aktiven in delaven, ki je skrbel za to, da bi se otroci in ostala skupnost čim več naučili, kar bi jim olajšalo življenje. Pri svojem delu so sodelovali z vaškim župnikom. Takšen učitelj je po navadi užival ugled oziroma ga je imela skupnost rada.

Na drugi strani se nam kaže druga podoba učitelja, ki je bil nasproten prej opisani. Gre za učitelja, ki ni bil delaven in prizadeven, ampak je bil šolsko neaktiven. Takšen učitelj je bil običajno nesramen, zbadljiv in neempatičen, ni imel trdne osebnosti. Običajno je takšen učitelj tudi nihal v razpoloženju med dvema skrajnostma, bil pa je zloben in zbadljiv. Takšnega učitelja skupnost ni marala.

Neliterarna podoba učiteljice med letoma 1855 in 1914, kakršno lahko razberemo iz pedagoškega tiska tistega časa, prikazuje njene glavne značilnosti. Učiteljica na Slovenskem je bila aktivna in angažirana v svojem poklicu, bila je pridna in marljiva ter dobrodelna, saj je pomagala revnim otrokom. Podoba učiteljice v slovenski prozi ne prikazuje te plati učiteljice, saj se prozna dela bolj ali manj ukvarjajo z njenimi čustvi, torej z njenim osebnim življenjem. Ena podoba učiteljice med analiziranimi proznimi deli kaže na veselje učiteljice pri sodelovanju v pogovorih s svojimi kolegi o stanovskih vprašanjih.

Podoba učiteljice v slovenski prozi prikazuje predvsem njeno osebno življenje, saj so večinoma predstavljene s čustvenega vidika. Prikazan je tudi njen slab gmotni položaj, kar se sklada z neliterarno podobo učiteljice tistega časa. Za razliko od proze je učiteljica v pedagoškem tisku prikazana kot pridna, delavna in dobrodelna.

Povzetek

Idealna podoba učitelja oziroma njegov moralni lik v izbranem obdobju se je spreminjal. Na oblikovanje podobe oziroma osebnosti osnovnošolskega učitelja so vplivali načrti in pričakovanja o osnovni šoli, največje spremembe na tem področju pa so se dogajale od srede 19. stoletja naprej, torej v obravnavanem obdobju. Sredi 19. stoletja se je tako zagovarjalo stališče, da bo učitelj pri otrocih dosegel ustrezne učne

6 Več o literarni podobi učitelja in učiteljice v slovenski prozi glej Šebjanič 2012.

in vzgojne rezultate s strogim discipliniranjem in uporabe zunanje prisile. V drugi polovici 19. stoletja pa se je izoblikovalo prepričanje, da naj učitelj ne vzgaja s strogim discipliniranjem in zunanjo prisilo, ampak s svojim zgledom, tako se je vse bolj pou-darjalo, da mora biti učitelj pri delu z otroki ljubeč in prijazen ter da jih mora pridobiti predvsem z ljubeznijo in zgledom. Neliterarno oziroma realno podobo učitelja med letoma 1855 in 1914 smo v določenem obsegu prikazali iz periodike oziroma peda-goškega tiska, in sicer predvsem iz *Učiteljskega tovariša*, nekoliko pa tudi iz *Popotnika*. Učitelj je bil delaven oziroma poklicno aktiven, dobrodelen in izobražen, srečeval se je z revščino, saj je za svoje delo dobival nizko plačo, ki mu ni zadostovala za preživetje, zato se je ukvarjal še s postranskimi opravili.

Položaj učiteljic je bil drugačen od položaja njihovih moških sodelavcev, saj so za njih veljale drugačne zakonske določitve kot za učitelje. Poleg tega pa je izobraževanje žensk skozi zgodovino potekalo drugače kot izobraževanje moških, ker dolgo časa ni bilo urejeno s strani države. Skladen z drugačnimi zakonskimi določili učiteljic (za svoje delo so na primer prejemale le 80 odstotkov učiteljske plače, zapovedan jim je bil celibat) je bil tudi njihov položaj. Učiteljice pa so se morale soočiti še z diskrimi-nacijo pri zaposlovanju, kar je dodatno vplivalo na njihov položaj. Neliterarna podoba učiteljice v analiziranih prispevkih pedagoškega tiska tistega časa kaže, da je bila uči-teljica pridna, marljiva in aktivna, poleg tega pa še dobrodelna. Soočala se je s slabim ekonomskim oziroma gmotnim stanjem, kar je bila posledica nizkih plač.

Viri in literatura

- Bedno stanje učiteljstva in zahteva po pomoči, v: *Učiteljski tovariš* 47, št. 10 (8. 3. 1907), str. 103–104.
- Boj za kruh na Goriškem, v: *Učiteljski tovariš* 45, št. 44 (3. 11. 1905), str. 378–379.
- Čednosti dobrega učitelja, v: *Učiteljski tovariš* 8, št. 11 (1. 6. 1868), str. 161–164.
- Dimnik, Jakob: Dvanajst učiteljskih lastnosti, v: *Učiteljski tovariš* 29, št. 6 (15. 3. 1889), str. 91–93.
- Dobrepoljski: Nektere lastnosti dobrega učitelja, v: *Učiteljski tovariš* 4, št. 4 (15. 2. 1864), str. 49–51.
- Dopisi, v: *Popotnik*. Časopis za sodobno pedagogiko 1, št. 1 (10. 1. 1880), str. 10–13.
- Dopisi, v: *Popotnik*. Časopis za sodobno pedagogiko 1, št. 10 (25. 5. 1880), str. 154–159.
- Dopisi, v: *Popotnik*. Časopis za sodobno pedagogiko 4, št. 1 (10. 1. 1883), str. 11–13.
- Dopisi, v: *Učiteljski tovariš* 29, št. 6 (15. 3. 1889), str. 94–96.
- Dopisi in novice, v: *Učiteljski tovariš* 7, št. 4 (15. 2. 1867), str. 60–64.
- Dopisi in novice, v: *Učiteljski tovariš* 7, št. 19 (1. 10. 1867), str. 303–304.
- Dopisi in novice, v: *Učiteljski tovariš* 8, št. 10 (15. 5. 1868), str. 159–160.
- Dopisi in novice, v: *Učiteljski tovariš* 9, št. 6 (15. 3. 1869), str. 92–96.
- Dopisi in novice, v: *Učiteljski tovariš* 9, št. 18 (15. 9. 1869), str. 277–280.

- Dopisi in novice, v: *Učiteljski tovariš* 9, št. 19 (1. 10. 1869), str. 294–296.
- Dopisi, v: *Učiteljski tovariš* 41, št. 6 (1. 3. 1901), str. 57–58.
- Dopisi, v: *Učiteljski tovariš* 41, št. 17 (20. 6. 1901), str. 144–145.
- Dopisi, v: *Učiteljski tovariš* 41, št. 26 (10. 10. 1901), str. 226–227.
- Hojan, Tatjana: Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem, v: F. Ostanek (ur.), *Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem*. Razstava v Slovenskem šolskem muzeju pod pokroviteljstvom tovarišice Lidije Šentjurs, članice Sveta federacije. Ljubljana 1970, Slovenski šolski muzej, str. 5–48.
- Hojan, Tatjana: Slovenske učiteljice ob koncu 19. stoletja, v: *Šolska kronika* 31, št. 7, str. 134–142.
- Iz dnevnika nekega starega učitelja, v: *Učiteljski tovariš* 5, št. 8 (15. 4. 1865), str. 125.
- Iz dnevnika nekega starega učitelja, v: *Učiteljski tovariš* 6, št. 6 (15. 3. 1866), str. 97.
- Kokot, Miha: Zakaj ima ostati poklic učitelju vsekakor središče njegovega delovanja, v: *Popotnik*. Časopis za sodobno pedagogiko 1, št. 16–17 (1880), str. 241–243, 257–260.
- Lastnosti narodovega učitelja, v: *Učiteljski tovariš* 2, št. 18 (15. 9. 1862), str. 280–283.
- Lastnosti narodovega učitelja, v: *Učiteljski tovariš* 2, št. 19 (1. 10. 1862), str. 294–296.
- Milharčič Hladnik, Mirjam: *Šolstvo in učiteljice na Slovenskem*, Ljubljana 1995, Znanstveno in publicistično središče (Zbirka Sophia 5/95).
- Naši dopisi, v: *Učiteljski tovariš* 30, št. 19 (15. 7. 1890), str. 218–221.
- Novice, v: *Učiteljski tovariš* 3, št. 13 (1. 7. 1863), str. 206–208.
- O šolskih stavbah, v: *Učiteljski tovariš* 45, št. 32 (11. 8. 1905). Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-FUC70F88> (pridobljeno: 23. 2. 2012).
- Ostanek, France (): Ob stoletnici obvezne šole na Slovenskem ozemlju 1869–1969. *Sodobna pedagogika*, št. 7–8, Ljubljana 1969a str. 208–218.
- Ostanek, France: Pregled razvoja osnovne šole na slovenskem ozemlju 1869–1969, v: F. Ostanek (ur.), *Ob stoletnici osemletne obvezne osnovne šole na Slovenskem*. Razstava v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani pod pokroviteljstvom dr. Franca Hočevarja, podpredsednika Izvršnega sveta Republike Slovenije, Ljubljana 1969b, Slovenski šolski muzej, str. 5–54.
- Peček, Mojca: »Čednosti dobrega učitelja«, v: *Šolska kronika*, 25, Ljubljana 1992, str. 71–79.
- Peček, Mojca: Strokovna avtoriteta osnovnošolskega učitelja v drugi polovici 19. stoletja, v: *Šolska kronika* 24, št. 5, Ljubljana 1996, str. 69–77.
- Peček, Mojca: *Avtonomnost učiteljev nekdaj in sedaj*, Ljubljana 1998, Znanstveno in publicistično središče (Zbirka Sophia 7/98).
- Po volitvah, v: *Učiteljski tovariš* 41, št. 27 (20. 10. 1901), str. 229–230.
- Schmidt, Vlado: Začetki organizacije slovenskega učiteljstva, v: *Sodobna pedagogika*, št. 5–6, Ljubljana 1967, str. 237–253.
- Schmidt, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, III., 1848–1870, Ljubljana 1988, Delavska enotnost (Zbirka Posebne izdaje).

- Solnce učilnice ali učiteljeva prva lastnost, v: *Popotnik*. Časopis za sodobno pedagogiko 6, št. 13 (1885), str. 193–194.
- Stichova, Učiteljica, žensko vprašanje in gibanje, v: *Učiteljski tovariš* 51, št. 38 (22. 9. 1911), str. 1–2.
- Strmčnik, France: Razvoj izobraževanja osnovnošolskega učiteljstva na Slovenskem v obdobju od leta 1869 do razpada Avstro-Ogrske, v: V. Schmidt, V. Melik in F. Ostanek, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, Ljubljana 1970, Slovenski šolski muzej, str. 339–411.
- Svetoslav, Pisma dveh slovenskih učiteljev, v: *Učiteljski tovariš* 4, št. 13 (1. 7. 1864), str. 203–204.
- Šebjanič, Maja: *Podoba učitelja v slovenski prozi in njegova realna podoba 1855–1914*. Diplomsko delo, Ljubljana 2012.
- Šega, Ivan: Pedagoški utrinki, v: *Popotnik*. Časopis za sodobno pedagogiko 23, št. 12 (1902), str. 380–382.
- Šega, Ivan: Pedagoški utrinki, v: *Popotnik*. Časopis za sodobno pedagogiko 25, št. 10 (1904), str. 313–317.
- Učiteljske plače in deželni zbor kranjski, v: *Učiteljski tovariš* 45, št. 42 (20. 10. 1905), str. 359.
- Vajda, Fran: Individualnost učiteljeva, v: *Popotnik*. Časopis za sodobno pedagogiko 33, št. 12 (1912), str. 384–386.
- Wider, Karel: Učiteljevo delovanje izven šole, v: *Učiteljski tovariš* 46, št. 35 (10. 8. 1906), str. 291–293.
- Zvišanje učiteljskih plač, v: *Učiteljski tovariš* 49, št. 5 (29. 1. 1909). Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-UQ5I1Z8U> (pridobljeno: 23. 2. 2012).

Zusammenfassung

(Unliterarisches) Bild des Lehrers 1855–1914 in pädagogischen Zeitschriften

Maja Šebjanič

Das ideale Bild des Lehrers bzw. seine moralische Figur im gewählten Zeitraum veränderte sich. Die Gestaltung der Figur bzw. der Persönlichkeit des Grundschullehrers wurde von Lehrplänen und Erwartungen über die Grundschule geprägt, die größten Veränderungen auf diesem Gebiet geschahen seit Mitte des 19. Jahrhunderts, also im behandelten Zeitraum. Mitte des 19. Jahrhunderts vertrat man demnach die Ansicht, der Lehrer würde bei den Kindern entsprechende Lern- und Erziehungsergebnisse durch strenges Disziplinieren und Anwendung des äußeren Zwangs erreichen. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts formte sich die Überzeugung, dass der Lehrer nicht durch strenges Disziplinieren und äußeren Zwang erziehen soll, sondern mit seinem Vorbild. Mehr und mehr wurde betont, der Lehrer soll die Kinder

durch einen liebevollen und freundlichen Umgang für sich gewinnen und für sie ein Vorbild sein. Wir versuchten, die unliterarische bzw. reale Figur des Lehrers zwischen 1855 und 1914 in gewissem Umfang mit Hilfe der pädagogischen Zeitschriften, vor allem Lehrerkamerad und in gewissem Maße auch Wanderer, zu veranschaulichen. Der Lehrer war arbeitsam bzw. beruflich aktiv, wohl tätig und gebildet. Da er für seine Arbeit ein niedriges Gehalt bekam, das zum Überleben nicht genügte, lebte er in Armut und verrichtete deshalb etliche Nebentätigkeiten.

Die Lage der Lehrerinnen war anders als die ihrer männlichen Kollegen, für sie galten nämlich andere gesetzliche Bestimmungen als für die Lehrer. Außerdem verlief die Ausbildung der Frauen im Laufe der Geschichte anders als die Ausbildung der Männer; was lange Zeit seitens des Staates nicht geregelt war. Im Einklang mit anderen gesetzlichen Bestimmungen (für ihre Arbeit erhielten sie nur 80 Prozent des Lehrergehaltes, sie waren auch verpflichtet, im Zölibat zu leben) war auch ihre Lage. Die Lehrerinnen mussten sich mit der Diskriminierung bei der Beschäftigung auseinandersetzen, was zusätzlich ihre Lage beeinflusste. Die unliterarische Figur der Lehrerin in den analysierten Beiträgen der pädagogischen Zeitschriften weist darauf hin, dass die Lehrerin artig, fleißig, aktiv und dazu noch wohl tätig war. Das sie wenig verdiente, lebte sie in schlechten ökonomischen bzw. materiellen Verhältnissen.